hem toch niet, en neemt ten leste zijn toevlucht tot een politieman of leeg voorbijgaand rijtuig, om uit zijn verlegenheid verlost te worden. En door dat enkele verschil van den weg te kennen of niet te kennen, is die knaap toonbeeld van vlugheid, kennis en kracht, en die vreemdeling daarentegen van aarzeling, besluiteloosheid en slaphandig tobben.

Datzelfde nu is in overdrachtelijken zin evenzoo op alle gebeurtenis in ons leven, en op dat leven in zijn geheel toepasselijk, ook al rekent ge buiten het geloof.

Twee zult ge er zien in eenzelfde ambt, in eenzelfde bedrijf, voor eenzelfde moeilijkheid staande, dat de één er zich met energie doorslaat, weet wat hij wil, recht op zijn doel afgaat, en het bereikt ook; terwijl de ander bij precies gelijke omstandigheden onder zijn telkens wisselende voornemens en plannen bedolven wordt, nooit kiezen kan, tot op het laatste oogenblik besluiteloos blijft en dan nog een dwaas besluit neemt, en na het genomen te hebben, nog half steken blijft in de uitvoering.

Natuurlijk stuit ge in het leven niet altoos op die twee uitersten. Er zijn ook tal van menschen van halve veerkracht of van een kwart doorzicht. Die twee, die we teekenden, vormen slechts de twee polen, waartusschen alle andere zich voortbewegen; maar de tegenstelling tusschen den één, die rechtsdraads doorgaat, en den ander die bij alle hoekjens stilstaat en niet vooruit komt, gaat door.

Gaat door niet alleen bij een enkele gebeurtenis, maar ook voor heel het leven.

Als er twee sterven, wier leven ge nauwkeurig na kondt gaan, dan vindt ge, onder overigens gelijke omstandigheden, telkens, dat de één den rechten weg vond en afliep en slaagde, terwijl de ander het o, zoo goed bedoelde, en zich het hoofd moê peinsde, maar gedurig struikelde, een eind vooruit- en dan weer terugliep, en na dien kronkelweg voleind te hebben, schier nog even ver was als toen hij begon.

De *rechte* weg of de *kronkel* weg, ziedaar het verschil, want daarin juist ligt de tegenstelling eenerzijds van kennis, kracht en levensmoed, en anderzijds van altoos gissen, nooit weten, wilszwakte en slapheid van karakter.

Dit nu geldt reeds zienderoogen voor zooveel ons leven afhangt van ons eigen doen en laten, maar het geldt veel sterker nog van de macht, die geloof en ongeloof op ons leven uitoefent.

In Eliëzer blijkt dit treffend, toen hij in Paddan Aran neerknielde, en zijn God dankte en loofde *dat Hij hem op den rechten weg geleid had.*

Het gold voor Eliëzer een schijnbaar klein geval. Hij toog van Berseba naar Paddan Aran om Rebekka te zoeken. Maar hij kende Rebekka niet. Hij wist niet dat hij Rebekka voor Isaäc hebben moest. En toch, reeds bij zijn eerste aankomen ter plaatse ontmoet hij haar, en is nu op eenmaal zeker, dat zij de jonge maagd is, die God voor Isaäc bestemd had.

Hij heeft niet geaarzeld, hij heeft niet heen derwaarts gewandeld om haar te vinden. Zóó bij zijn aankomst kwam hij precies op het punt uit, waar hij zijn moest om haar op dát oogenblik bij de waterfontein te vinden.

En nu geeft hij Gode de eere, want het is de geheimzinnige leiding van zijn God, die gemaakt heeft dat hij den rechten weg vond, recht op dien weg doorging, en juist op het voorbeschikte oogenblik, langs dien weg, uitkwam op het punt waar Rebekka, die hem evenmin kende, stond.

Dit is nu geloofs mystiek.

Door de breede woestijn heen, die Berseba van Paddan Aran scheidde, had hij drie, vier wegen kunnen gaan. Genaderd aan die plaats, had hij langs drie, vier paden de plaats kunnen binnentrekken. Hij had iets vroeger of later kunnen aankomen. En toch was er maar één weg en één pad en één oogenblik, waarop hij juist Rebekka bij de fontein vinden zou.

Nu had hij zelf dien weg gekozen, dat ééne pad en geen ander ingeslagen, en door zijn vroeg opstaan en den tred van zijn gang het oogenblik van aankomst bepaald, maar zonder het te richten op dat ééne oogenblik dat Rebekka aan de fontein zou zijn, want haar kende hij niet en hij wist er niets van, wanneer ze daar komen zou.

Hij had twee dingen gedaan. Hij had eenerzijds naar zijn beste weten den weg en het pad gekozen, en was voortgetogen toen het, om geen dag te verzuimen, tijd was, maar ook anderzijds had hij gebeden.

En het resultaat van die twee nu, van dat handelen naar zijn beste weten, en van dat bidden in diepe afhankelijkheid, is, dat hij juist uitkomt waar hij wezen moet, en dat zijn tocht wonderbaar slaagt.

En nu zegt hij niet: wat heb ik dat juist gemikt, en, ja, God heeft mij ook geholpen, maar hij schrijft het alles alleen aan zijn God toe.

„U, Heere mijn God, loof ik en dank ik, want Gij zijt het, die mij op den rechten weg geleid hebt!"

En diezelfde macht van het geloof kunt gij nu telkens om u heen en in uw eigen leven waarnemen; waarnemen bij een enkel voorval, en waarnemen als ge heel den gang van het leven overziet.

Krachtig geloovende personen worstelen even goed als personen die van geloof ontbloot zijn, zoolang ze vóór een zaak staan; maar ze staan er zoolang niet voor. Ze pakken aan. Ze tasten toe. Ze handelen. Ze handelen met beslistheid en veerkracht. En .... ze komen er.

En dat ze dit konden, danken ze alleen aan hun stellige geloofswetenschap, dat de teugel die hun gang richt, in Gods hand rust, en dat God ze links of rechts doet gaan, naar Hij weet dat ze gaan moeten.

Als ze 's avonds bidden om raad en kracht voor den dag die volgen zal, dan weten ze, dat als ze den volgenden avond weer nederknielen, de zaak beslist, hun handeling verricht en de uitkomst verkregen zal zijn. Ze weten ook, dat wat morgen gebeuren zal en wat zij morgen doen zullen, reeds nu bij God vaststaat, en dat met onweerstandelijke kracht en onveranderlijke genade hun God hen op het punt zal brengen waar ze wezen moeten. Ze gaan scheep, en ze weten dat God aan het roer staat, en dat God hen in de haven brengen zal.

En juist dat bij alles rekenen met die ongeziene leiding, met die verborgen kracht, met die mystieke inwerking, maakt dat ze niet kunnen aarzelen, dat ze altoos moed hebben, en dat hun wilskracht werkt als ze werken moet.

Wie nu op die wijs tien, twintig jaar heeft doorgemaakt, voor dien is dat rusten op zijn geloof een tweede natuur geworden. Steeds wordt helderder zijn blik, staat hooger zijn evenmoed, werkt krachtiger zijn wilskracht, en ontwikkelt zich machtiger zijn onwankelbaar vertrouwen.

Hij doet zelf meê, maar wat hij zelf doet wordt in zijn eigen oog steeds kleiner, en steeds meer leeft voor zijn innerlijk besef de zekerheid op, dat zijn God alleen den rechten weg kent, maar dan ook onveranderlijk hem op dien rechten weg leidt.

En dit nu alleen geeft aan heel een leven bezieling en eenheid, en brengt te weeg, dat als het leven hier voleind is, dat leven een doel bleek gehad te hebben en dat doel bereikt heeft.

Geenszins, alsof wie aldus uit het geloof leeft, begonnen is met zich zelf zijn levensdoel klaar en helder voor oogen te stellen, en voorts met schrander doordenken en berekenen op dat doel is afgegaan.

Eer omgekeerd ontwaart wie gelooft gedurig, dat zijn eigen plannen verijdeld worden, dat gekoesterde verwachtingen in teleurstellingen ondergaan, en dat het gedurig anders uitkomt dan hij zich had voorgesteld.

Het plan, de bedoeling van zijn leven leert hij eerst kennen uit wat God er van gemaakt heeft, en er van gemaakt heeft dwars door zijn eigen zonde en tegenwerkingen heen, ja, hoe hij het er soms ook op scheen toe te leggen, om het plan zijns Gods te verijdelen.

Maar is de uitkomst te zien, ontsluiert God in het eind zijn bedoelen, dan zinkt hij in bewondering weg voor de wondere wijze, waarop zijn God, buiten zijn weten en vermoeden zelfs om, het alles zóó besteld, gericht en bereid heeft, dat alle levensvoorvallen saam als één grooten draad vormen, die heel zijn leven doorloopt.

Zoo kan er dan geen verheffing zijn, en kan geen korrel wierook gerookt worden voor het net dat hij zelf weefde.

Het is heel zijn leven door, van kind af, dat zijn God hem, ja van voor zijn geboorte, toebereid, begenadigd en geleid heeft. Zijn leven is niet zijn werk, maar Gods werk. Hij zelf is er het product en niet de bewerker van. En daarom kan hij, in steê van te roemen, niet anders doen dan danken en loven, want zijn eigen kleine leven is nu voor hem het rijkste toonbeeld van de wondere Voorzienigheid Gods.

Hij leert die Voorzienigheid Gods niet meer uit een boek. Ze ligt in heiligen glans voor hem uitgespreid door heel zijn leven.

En daarom kent hij geen vertsagen, maar treedt hij vol heiligen moed ook de toekomst tegen.

Hij weet dat zijn God *zijn zal wat Hij was*, en daarin rust zijn hart met onverstoorbaren vrede.

Amsterdam, 12 Febr. 1904.

Wet en Profeten.

IV.

De dwaze bewering van den „deskundigen onderzoeker," dat niemand met gezond verstand zich zelf en anderen nog langer zou willen diets maken, dat wetten, die reeds lang vóór Mozes tijd bij Hammurabi te vinden waren, vijf eeuwen na hem aan Mozes door God zouden bekend gemaakt zijn, bewees dus alleen, hoe weinig deze adviseur van de *Hervorming* op de hoogte was van den stand van het wetenschappelijk onderzoek.

Dat onderzoek wees toch uit 1°. dat de overeenkomst tusschen beide wetgevingen alleen raakte een zeer klein deel van de politieke wetten van Israël, maar niets te maken had met de ceremonieele en zedelijke wetten; 2°. dat zelfs bij dit beperkte deel de verstgaande geleerden zooals Prof. Wildeboer nog slechts voor één tiende deel de verwantschap meenden te kunnen constateeren; 3°. dat alle onderzoekers zonder onderscheid erkenden, dat de voorstelling alsof Mozes de wetten van Hammurabi had overgeschreven, een absurditeit was; het verschil tusschen beide wetgevingen sprak daartoe te sterk.

Juist dit resultaat leidt ons van zelf tot de vraag, in hoeverre het onderscheid tusschen beide wetten een getuigenis oplevert voor den Goddelijken oorsprong der Mozaische wetgeving.

Volgens den „deskundigen onderzoeker" zou door de vondst van Hammurabi's wet het dogma van den Goddelijken oorsprong van Israël's wetgeving voor goed gevallen zijn. Het was thans uitgemaakt, dat deze wetgeving een puur menschelijk karakter droeg. Want indien een heidensch vorst als Hammurabi dezelfde wetten aan zijn volk geven kon als Mozes aan Israel, dan bleek daaruit reeds afdoende, dat bij Israel's wetgeving van Goddelijke inspiratie geen spoor zelfs te ontdekken viel.

Staat het daarentegen vast, dat Mozes' wetgeving van geheel andere beginselen uitgaat; dat deze beginselen wortelen in een geheel andere beschouwing van God, den mensch, en het recht; en eindelijk dat deze beginselen oneindig veel hooger staan èn religieus èn ethisch dan het beste wat de heidenwereld opleverde, dan volgt hieruit, dat de ontdekking van Hammurabi's wet het dogma der Christelijke kerk veeleer bevestigt dan omverwerpt.

Natuurlijk wordt dit door ons niet bedoeld in dien zin, alsof zulk een vergelijkende studie ooit voor den ongeloovige het afdoende bewijs zou kunnen leveren van wat de Christelijke kerk op grond van het getuigenis der Schrift belijdt.

In ons vorig artikel stelden wij daarom met opzet op den voorgrond, dat de vraag naar de Goddelijkheid der Schrift door geen wetenschapelijk betoog uit te maken is Wat hier beslist is het geloof. Waar het geloof ontbreekt, kan men hoogstens in de Schrift de edelste uiting zien van een religieus hoog begaafd volk, dat even als Griekenland voor de kunstwereld en Rome voor het recht, zoo voor het religieuse en ethische leven der menschheid de klassieke norm heeft gegeven. Maar de diep ootmoedige belijdenis, dat niet uit den akker van ons menschelijk hart, maar alleen uit Goddelijke inspiratie deze heerlijke vrucht te verklaren is, is alleen dan mogelijk, wanneer door genade het oog geopend is èn voor het diepe bederf der menschelijke natuur èn voor de heiligheid der Goddelijke openbaring, die al het menschelijke zeer verre overtreft.

Aan de Christelijke apologetiek kan daarom geen andere eisch worden gesteld, dan dat zij tegenover de aanvallen van het ongeloof klaar en duidelijk de uitnemendheid der goddelijke openbaring boven al wat product is van het gewone menschelijke leven in het licht stelt; daarmede voor het geloovig bewustzijn het dogma der Christelijke kerk rechtvaardigt, en aantoont, hoe het ongeloof niet bij machte is de feiten te verklaren, die aan Israel's historie haar eenige waardij voor heel het leven der menschheid verleenen.

In dat opzicht nu kan niet anders dan dankbaar de winste worden geboekt, die het vergelijkend onderzoek van oud-Babel's recht met de Sinaïtische wetgeving ons heeft opgeleverd.

Eenerzijds wordt toch onomwonden door alle geleerden erkend, dat Hammurabi's wet duidelijk toont, dat de ontwikkeling van het rechtsleven bij Babel op hoogeren trap stond dan bij Israel. Wat hier alles beslist is de *bloedwraak*. Bij alle volkeren waar het recht nog niet tot genoegzame ontwikkeling is gekomen, wordt de lagere vorm van de bloedwraak gevonden. In Babel bestond reeds langs vóór Hammurabi's tijd zulk een hoogstaande rechtsorde, dat de bloedwraak van zelf in onbruik was gekomen, en in Hammurabi's wet is van die bloedwraak dan ook geen spoor meer te ontdekken. Terwijl omgekeerd bij Israël die bloedwraak nog ingeworteld was in het volksleven en Mozes daarom alleen maatregelen nemen kon om te zorgen, dat door die bloedwraak geen onschuldige getroffen werd.

Maar even beslist als dit uitgesproken wordt, wordt andererzijds erkend, dat Mozes wetgeving van beginselen uitgaat, die niet alleen bij Hammurabi geheel ontbreken, maar zelfs lijnrecht tegenover de heidensche beginselen van dezen Babylonischen koning ingaan en aan Israël's wetgeving een zoo heilig karakter geven, dat zij daardoor ver boven de wetten van alle andere volkeren staat.

Ook hier kan er natuurlijk niet aan gedacht worden, dit in bijzonderheden aan te toonen. Maar wel kan een enkel sterk sprekend citaat van geleerden, die speciaal van dit onderwerp hunne studie hebben gemaakt, bewijzen, dat ook hier door ons niets te veel wordt gezegd.

Prof. Wildeboer zegt in zijn reeds meermalen genoemd artikel:

> In twee opzichten staat naar mijne overtuiging het Mozaïsche recht beslist hooger dan dat van Hammoerabi. Dat is allereerst ten opzichte der barmhartigheid. Zeker, het recht van Babel verdient hoogelijk gewaardeerd te worden als een poging om den zwakke tegenover den sterken, den kleinen man tegenover den grooten te beschermen. Ook is er een ernstig streven naar billijkheid niet in te ontkennen. Doch daarboven gaat het ook niet uit. Meer dan koude billijkheid is er niet. Dat is in het recht van Mozes anders. Daaruit spreekt ons warme barmhartigheid tegen.
>
> De arme in Israël wordt niet slechts aan de barmhartigheid der meer gegoeden aanbevolen, maar hem wordt op meer dan éene plaats in de Wet een recht verzekerd.
>
> En niet alleen voor vreemdeling, weduwe en wees wordt gezorgd die anders rechtloos in de maatschappij zouden staan, maar zelfs ook de slaven worden niet vergeten. En hoeveel staat het Israëlietische recht — ook waar het 't instituut der slavernij, evenals het oudste Christendom, liet bestaan — toch nader aan de echt menschelijke opvatting van latere tijden. Immers, waar Art. 17 Cod. Hamm. een premie uitlooft aan hem, die een weggeloopen slaat bij zijn meester terugbrengt, wordt zulks in Deut. 23 : 15 v. geheel verboden.

Dat in de practijk deze wetten niet altijd zijn nageleefd is waar; maar, vervolgt Prof. Wildeboer

> Doch de geest van Israël's thora is een andere. Jahwe heeft zijn handen altijd uitgebreid tot een hardnekkig en weerstrevig volk. Maar de eisch der wet was: „Gij zult uw naaste lief hebben als u zelf" (Lev. 19 : 18). En staat dit woord in de jongste wetgeving, het is dezelfde geest van barmhartigheid, die reeds Israël's oudste wetgeving tot een unicum maakt onder de wetgevingen der oudheid, en die uit elke bladzijde spreekt van het boek Deuteronomium.

Israël's wetgeving heet dus een *unicum* onder alle wetgevingen wat den eisch der naastenliefde betreft.

En niet minder sterk spreekt het verschil op het tweede punt: de verhouding tot God:

> En die eisch van naastenliefde is de keerzijde van dat andere groote gebod: „Gij zult Jahwe, uwen God liefhebben met geheel uw hart" (Deut. 6 : 5 enz.). Hier komen we tot een tweede punt, waarin Israël ver boven Babel verheven is. Schijnbaar is Hammoerabi's wet zeer godsdienstig, in waarheid is zij het volstrekt niet. Een verdienstelijk Assyrioloog kon er van schrijven: „Im C. H. ist trotz der frommen Einleitung ..... und trotz der überschwenglichen Aufzählung aller Götter und ihrer Machtbereiche (er worden in den proloog niet minder dan 17 goden en godinnen genoemd) kein einziger religiöser Gedanke zu entdecken. Es ist vom Tempeleigentum, von den Tempeldirnen und vom Aberglauben die Rede: die Gottheit schweigt."

Wel heeft Hammurabi wetten gegeven tegen tooverij, de tempelprostitutie beperkt, op tempelroof zware straf gesteld, doch

> Doch dit alles gaat — zooals Prof. Valeton Jr. te recht heeft opgemerkt — buiten de *materie* der religie om. En dat is in de Mozaïsche wetten zoo geheel anders. Om van den Dekaloog te zwijgen, ook in de andere wetsgroepen komt die materie der religie onbetwist tot haar recht. Het mag zijn, dat in de narede van het Verbondsboek de hand van een lateren omwerker te herkennen valt, de epiloog van deze wetgeving (Ex. 23 : 20—33) is toch volmaakt in den geest van het geheel. Evenzoo is dit het geval met de slotrede van de zoogenaamde Heiligheidswet (Lev. 17—26) in Lev. 25 die haar naam juist ontleent aan het grondleggend woord: „Zijt heilig, want Ik Jahwe uw God ben heilig" (Lev. 19 : 2, 20 : 26, 21 : 8), en waar op de naleving der geboden wordt aangedrongen met de herinnering: want Ik Jahwe, ben uw God," of „Ik ben Jahwe." En bovenal komt dit uit in het wetboek van Deuteronomium. Daarin wordt het standpunt van alle ware religie ingenomen: gij zult God lief hebben, omdat Hij u het eerst heeft liefgehad.

En daarmede wordt dan vanzelf een geheel andere opvatting van het recht geboren:

> Het kwaad dan ook wordt eerst recht in de Mozaïsche wetten opgevat als bedreven te zijn tegen de godheid. De namen voor „zonde," die niet alleen „misdrijf," „schuld" beteekenen, maar ook „afval" en „opstand" beduiden, wijzen daar reeds op. Hammoerabi verklaart en liet het boven zijn codex zelfs afbeelden, dat hij zijn wetten van Sjamaš, zijn god, heeft ontvangen. Maar in Israël is Jahwe in veel hoogeren zin de wetgever. Valeton zegt niet ten onrechte: „de bewering, dat zij (de wetgeving van Babel) van de godheid afkomstig is, maakt den indruk meer te moeten dienen om de hooge voortreffelijkheid er van in het licht te stellen, dan om er inderdaad sanctie aan te verleenen". In de Mozaïsche wetten wordt diepe ernst met de opvatting gemaakt, dat er een eenig Wetgever is, die het recht handhaaft en den schuldige geenszins onschuldig houdt. Jahwe staat daar achter de wet. Hij handhaaft het recht, ook van den rechtlooze in die oude maatschappij. „Hij is de rechter der weduwen en de vader der weezen" (Ps. 68 : 6, verg. Ps. 146 : 9). Tot Hem roepe de weduwe en de wees (Ex. 22 : 22 vv).
>
> Waarlijk, in dit opzicht is het verschil tusschen Hammoerabi en Mozes ontzaglijk groot. Wat in Babel vorm is, is in Israël wezen. Zonder godsdienst is geen mensch en geen volk, en dus ook Babel niet geweest. Doch werkelijke religie zien wij in de wetten van Israël, niet in die van de vlakte van Sinear.

Nu vergete men niet, dat Prof. Wildeboer niet aan het dogma der inspiratie in den kerkelijken zin gelooft; dat hij zelfs, gelijk uit deze citaten genoegzaam blijkt, den Mozaïschen oorsprong dezer wetten grootendeels prijs geeft. Maar desniettegenstaande brengt hij onverkort zijn hulde aan de uitnemendheid der Israëlitische wetgeving, die alleen het recht onder de hoede Gods stelt en alle overtreding van het recht als *zonde tegen God* doet gevoelen.

Ook Prof. Grimme komt tot hetzelfde resultaat. Iets meer aan den conservatieven kant staande, durft hij toch nog niet verder gaan dan den Decaloog en het zoogenaamde „Bondsboek" aan Mozes toe te kennen, maar overigens gaat hij met de critiek mede. Doch ook hij acht het verschil tusschen de wetgeving van Mozes en Hammurabi even groot als tusschen hemel en aarde.

Wel erkent Hammurabi, volgens hem, dat de Godheid ter laatster instantie te beslissen heeft in twijfelachtige rechtsgevallen — vandaar de eed en het Godsoordeel, die in Hammurabi's wet voorkomen — maar daarmede is dan ook alles gezegd. Hammurabi, zoo gaat hij voort, gaat met opzet de gevolgtrekking uit den weg, die toch voor de hand lag, dat het nl. de Godheid was, die de getrouwen aan de wet beloonde en de overtreders der wet straf deed toekomen. „Wie er das Gesetz als sein, d. h. eines Menschen Werk ansieht, so sieht er auch in seiner Uebertretung, nur eine Königsbeleidigung und in der Strafvollstreckung die Königrache" p. 22. Daarin ligt dan ook het cardinale verschil tusschen Mozes en Hammurabi:

> Eine Vergleichung von Chammurabi und Moses, den Gesetzgebern des alten Orients, lauft darauf hinaus, dasz jeder von ihnen seiner Zeit seinen Stempel aufdrückte und das Wesen seines Volkes für die Dauer von dessen Geschichte formte; aber zwischen jenem, der in seinem Gesetze den Grundgedanken der Verweltlichung des Rechts mit bewuszter Absicht durchführte, und diesem, der das Recht in die Bahnen eines von Gott ausgehenden, von Gott geleiteten, das Gottliche im Menschen fördernden Gesetzes einlenkte und dadurch das christliche Gesetz der Sitte und Moral vorbereitete, führt kein Weg der Vermittelung und hat es nie eine Ideenübertragung gegeben. Wie aus weiter Ferne zwei Berge, so ragen sie hervor aus der Geschichte des Altertums: das Haupt des einen ist von Wolken umschattet, während die Konturen seines gewaltigen Fuszes, mit denen er die Ebene berührt, in ruhiger Klarheit hervortreten; wie erdentrückt, von einem Meere göttlichen Lichtes umflossen, erstrahlt der Gipfel des anderen und verschwimmt fast mit dem unermeszlichen Aether.

Niet minder scherp spreekt Prof. Müller van Weenen zich uit. Heel de wet van Mozes staat op dit punt, zoo verklaart hij, lijnrecht tegenover de wet van Hammurabi, dat Mozes in den mensch altijd ziet het schepsel, dat *naar Gods evenbeeld geschapen is*. Die grondgedachte, die aan heel Mozes' wet ten grondslag ligt, geeft haar dat superieure karakter, waardoor ze eindeloos ver boven Hammurabi's wet staat, die met haar draconische strengheid het leven van den mensch zelfs niet telt.

En om de rij der getuigen te sluiten, sta hier ten slotte ook het oordeel van Dr. Jeremias. Ook hij gelooft niet, gelijk hij het zelf noemt, aan eene „Verbal inspiration", een woordelijk ingegeven zijn van de Schrift. Maar wel staat voor hem vast juist door de vergelijking van beide wetgevingen der oudheid, dat Mozes' wet niet uit den mensch kan zijn:

> Dass eine Empfängnis des göttlichen Geistes durch den menschlichen Geist unter den psychologisch erklärbaren Formen der prophetischen Begeisterung in der Gesetzgebung des Sinai wirklich stattgefunden hat, geht unsres Erachtens objektiv aus der Unerfindbarkeit des Gesetzesinhalts hervor. Die Offenbarung im Codex Hammurabi beruht im letzten Grunde auf Täuschung: es fehlt der Wirklichkeitsbeweis und die Reso-

nanz der innere Annahme. Unter den Rechtssatzungen findet sich nicht eine, die nicht aus den Köpfen rechtsbeflissener Priester und aus den natürlichen entwicklungsgeschichtlichen Apperzeptionen des Gewohnheitsrechtes sich erklären liesse. Das Gesetz vom Sinai offenbart einen Geist, welcher höher ist als alle Vernunft, schon durch die Anfangsworte: Ich bin Jahve, dein Gott. Denn als der Gott Israels hatte er sich machtvoll bewiesen.

In Hammurabi's wet is dus *niets*, wat niet uit gewone menschelijke ontwikkeling zich verklaren laat. Wanneer Hammurabi zijn wet toeschrijft aan zijn Godheid, dan in dit daarom bedrog. Maar Sinai's wet openbaart een Geest, die boven alle menschelijk denken en zinnen uitgaat en daarom alleen uit God te verklaren is.

Daarom eindigt hij dan ook met te zeggen:

> Mit Genugtuung und Freude bekenne ich, dass durch den Fund und Befund des Codex Hammurabi meine Ueberzeugung von der Göttlichkeit der Thora vertieft worden ist.

Niet waar, dit klinkt anders dan de grenzenloos oppervlakkige opmerking van den „deskundigen onderzoeker," dat door de vondst van Hammurabi's wet het dogma van den Goddelijken oorsprong der Mozaïsche wet nu voorgoed gevallen is.

De meest kundige onderzoeker op dit gebied eindigt juist omgekeerd met te verklaren, dat door de vondst van Hammurabi's wet zijn overtuiging van de Goddelijkheid van Israel's wet veeleer verdiept is geworden.

Art XIII D. K. O.

De deputaten door de jongste Generale Synode benoemd, om aan de volgende Generale Synode een betere regeling voor te stellen in zake de verzorging der emeritipredikanten en der predikants-weduwen en weezen, hebben de volgende circulaire tot de kerken gericht:

Circulaire in zake eene nieuwe regeling voor de Verzorging naar Art. XIII D. K.

Aan
de Classicale vergaderingen
der Gereformeerde Kerken
in Nederland.

WelEerw. en Eerw. Heeren en Broeders!

De Generale Synode van Arnhem heeft, zie Art. 147, vijf Deputaten 1) benoemd, met het mandaat, om „overwegende wat in zake de verzorging van emeriti predikanten, weduwen en weezen door de Provinciale Synoden te dezer vergadering is gebracht en ook rekenende met den arbeid, in dezen door Groningen en Zuid-Holland verricht, en met het rapport en de conclusiën der Commissie van advies dezer vergadering, aan de volgende Synode eene regeling overeenkomstig de Gereformeerde beginselen van deze zaak voor te stellen en deze een half jaar voor de volgende Synode ter kennisse van de Kerken te brengen."

Volgens de conclusien der Commissie van advies moet deze regeling eene „vereenvoudigde" zijn, in den geest van het ingediende voorstel van Zuid Holland, waaruit onmiddelijk al de emeriti Dienaren, weduwen en weezen worden onderhouden; terwijl Deputaten ook bij de Kerken zullen informeeren, in hoeverre de Kerken genegen zijn eene verzorging naar Art. XIII D. K. op deze wijze ter hand te nemen.

Op grond van een en ander komen ondergeteekenden namens de voor deze zaak benoemde Deputaten tot U met de volgende vragen:

I. Welk geldelijk bedrag eischt de verzorging van emeriti-predikanten, weduwen en weezen thans in uwe Classis, gerekend naar de cijfers van de Middelburgsche Synode?

II. Achten de Kerken uwer Classis eene nieuwe regeling voor de verzorging naar Art. XIII D. K. gewenscht en noodzakelijk?

III. Indien ja, kunnen zij zich dan vereenigen met de gedachte, om een onderling Fonds te stichten, waarin elke Kerk *naar den maatstaf van het predikanttraktement* eene jaarlijksche bijdrage stort?

IV. Wilt U zoo goed zijn, in verband met het vorenstaande, ons eene opgave te doen toekomen van de traktementen, — Pastorieën of vergoeding voor pastorieën niet medegerekend. — die door de onderscheidene Kerken in uwe Classis worden uitbetaald?

V. Zouden de Kerken uwer Classis bij machte zijn, (de zwakke zoo noodig gesteund door de sterkere naar den regel der Hulpbehoevende Kerken) om b. v. het volgend percentage op te brengen:

a. voor tract. ben. de	*f* 1000	. . .	5 pct.			
b. „ „ „ van	„ 1000	. . .	8 „			
c. „ „ „ „	„ 1200	. . .	10 „			
d. „ „ „ „	„ 1500	. . .	12 „			
e. „ „ „ „	„ 1700	. . .	14 „			
f. „ „ „ „	„ 2000 en daarb.	15 „ ?				

Wij hebben aan de beantwoording dezer vragen dringende behoefte, om de noodige berekeningen te kunnen maken voor een eventueel voorstel.

Wees daarom s. v. p. zoo goed, en breng deze circulaire op het agendum uwer e. k. Classicale vergadering, opdat ze aldaar behandeld worde, en wij alzoo *vóór 1 April* 1904 in het bezit van de antwoorden mogen zijn.

WelEerw. en Eerw. Broeders!

De verzorging naar Art. XIII D. K. geldt een hoog en heilig belang van onze Gereformeerde Kerken, en het wordt tijd, dat er aan de vele klaagtonen op dit gebied een einde kome.

De eere onzer Kerken en ook de eere onzes Gods is daarmede gemoeid. Er moet *gelijkheid* en *vastigheid* komen in de verzorging onzer Emeriti predikanten, weduwen en weezen, overeenkomstig de Gereformeerde beginselen.

Krachtens de opdracht der Generale Synode van Arnhem rekenen wij dan ook op uwer *aller* medewerking en steun in deze zoo teedere en gewichtige zaak.

Weest daartoe met al uwe belangen den Koning der Kerk van harte aanbevolen.

Namens de Deputaten voornoemd:
J. H. Donner.
W. B. Renkema, *Secretaris.*

Rijnsburg, Jan. 1904.

P. S. Mochten er Classicale Correspondenten zijn, die deze circulaire *niet* hebben ontvangen,

---

1) Prof. Dr. F. L. Rutgers, Ds. J. H. Donner, Ds. W. B. Renkema, G. Brugsma en Dr. W. H. Nieuwhuis. Voor laatstgenoemde is in plaats gekomen de heer G. A. Bosch te Zwolle.

dan worden zij beleefd verzocht hiervan ten spoedigste kennis te geven aan den secretaris Ds. Renkema.

Gaarne vestigen wij op deze circulaire de aandacht der kerken.

De regeling door de Middelburgsche Synode getroffen, heeft zeker dit ernstige vraagstuk een stap verder op den goeden weg gebracht. Maar het kan kwalijk ontkend worden, dat het ideaal nog niet is bereikt, en voor menige zwakke kerk de thans opgelegde taak in de practijk te zwaar blijkt.

Zal de commissie, door de Synode benoemd, met een doeltreffend voorstel tot de kerken kunnen komen, dan is in de eerste plaats noodig, dat de kerken zelf de meest volledige inlichtingen verschaffen.

Eerst dan beschikt de commissie over voldoende bouwmateriaal om daaruit een huis op te trekken, dat niet bestemd is om over een paar jaar weder afgebroken te worden, maar dat duurzaam aan de behoefte onzer kerken kan voldoen.

Amerika.

Het is een verblijdend teeken, dat ook in Amerika de liefde voor het Calvinisme weer ontwaakt.

Amerika heeft aan het Calvinisme zijn geboorte en zijn vrijheid te danken. De „pelgrimvaders," die om hun stoere Calvinistische belijdenis in Engeland niet geduld werden, zijn de grondleggers geweest van den machtigen staat, die het oude Europa dreigt te overvleugelen. En al zijn later in den stroom der volksverhuizing deze Calvinistische voortrekkers ondergegaan, toch bleef nog menige trek in het Amerikaansche volkskarakter en zijn staatsinstellingen de heugenis bewaren aan dit glorietijdperk uit het verleden.

In Amerika bleef dan ook steeds een kern aan dat Calvinisme getrouw. Terwijl in Europa de critiek op de Schrift en de ethische theologie steeds meer de vastigheden van het geloof ondermijnde, had men in Amerika nog theologen als Hodge, Strong en Shedd, die de oude banier omhoog hieven. En de exodus der afgescheidenen uit Nederland, waardoor tal van Nederlandsche Gereformeerde Kerken in Amerika ontstonden, die met de Moederkerk in nauw verband bleven, droeg niet weinig tot versterking van deze Calvinistische actie bij.

Onze Gereformeerde broeders in Amerika beschikken dan ook over een uitnemend geredigeerd theologisch tijdschrift: „The Princeton Review," dat door degelijkheid uitmunt en ons Nederlanders tot een beschamend voorbeeld kan strekken.

Thans verschijnt weer in nieuw gewaad *The Banner of the Truth*, waarbij als hoofdredacteur zal optreden Ds. Henry Beets, die op de Synode te Arnhem de Gereformeerde Kerk van Amerika vertegenwoordigde en door zijn bezielend spreken, zijn breeden blik, zijn warme sympathetische persoonlijkheid aller liefde en achting won.

Het doel van deze uitgave omschrijt de redactie aldus:

„Dit blad is bestemd om de belangen te dienen van de Christelijke Gereformeerde kerk, zonder dat het daarom uitsluitend het orgaan van een bepaalde kerk wil zijn. Zijn eigenaardig doel zal zijn om de beginselen van het Calvinisme uiteen te zetten, voor te staan en te verdedigen. En het Calvinisme wordt hier niet genomen alleen in zijn engeren zin als een godsdienstig stelsel, maar ook als een alles omvattende levens- en wereldbeschouwing; een levensstelsel. Wij doen dit, omdat wij liefde gevoelen voor het Calvinisme en er vertrouwen in stellen. Wij hebben het lief om zijn onverwrikbare logica, zijn bewonderenswaardige grootheid, zijn verheven opvattingen, zijn breeden omvang, maar bovenal omdat wij overtuigd zijn dat het de meest zuivere en meest omvattende opvatting is van de groote levenswaarheden van het onfeilbare woord van God, waarvoor we eerbiedig en geloovig ons buigen.

En wij hebben vertrouwen in het Calvinisme, dat het het beste middel is waardoor de wereld kan worden verbeterd, zielen kunnen worden gered en de naam van God kan worden verheerlijkt. Bovendien gelooven wij, dat wat de wereld in het algemeen en het Amerikaansche volk in het bijzonder in deze tijden noodig heeft, is, dat de eeuwige beginselen van het Calvinisme recht worden verstaan en in practijk gebracht.

Wij beginnen daarom onze taak met een diep gevoel van ontoereikendheid onzer krachten, maar ook met een vast vertrouwen op Hem, wien wij toebehooren, wien wij trachten te dienen en die aan degenen, die Hem vreezen, eene banier gegeven heeft, om die op te werpen van wege de Waarheid. (Ps. 60 : 6). 1)".

1) It will be devoted to the interests of the Christian Reformed Church, yet without being an exclusively denominational journal. Its peculiar aim will be to explain, to advocate and defend the principles of Calvinism. And Calvinism not alone in its narrower sense as a religious system, but Calvinism also as a comprehensive life and world view, a life system." This is done out of love toward Calvinism and of faith in it. We love it because of its massive logic, its stupendous grandeur, its sublime conceptions, its vast compass; above all because we are convinced that it is the purest most comprehensive, conception of the great, vital truths of the infallible Word of God, before which we bow reverently and believingly.

And we have faith in it as the best means by which the world is to be bettered souls saved and the name of God exalted. Besides we believe that what the world in general, the American nation in particular, is in need of to day, is the right understanding and proper practice of the eternal principles of Calvinism.

We begin our task with a profound sense of our own insufficiency, but also with firm reliance on Him, Whose we are, Whom we try to serve and Who has given a Banner to them that fear Him that it may be displayed because of the Truth. (Ps. 60 : 4).

Uit dit program spreekt een bezieling en liefde voor het Calvinisme, die het hart verkwikt.

Moge de Banier der Waarheid hoog in deze vaste handen blijven, Amerika's kerken tot zegen en Gods naam tot eere.

Kerkelijk of niet kerkelijk.

Ds. Diermanse van 's-Gravenhage vraagt ons, waarom het verschil in de opleidingsquaestie door ons niet liever met de woorden: kerkelijk of niet-kerkelijk wordt aangeduid, dan met seminaristisch of universitair. Volgens ons drukken beide tegenstellingen toch dezelfde gedachten uit, en er kan onzerzijds dus geen bezwaar tegen bestaan, hierin den van ons gevoelen afwijkenden broederen ter wille te zijn. Te minder omdat deze broederen telkens verklaren, van harte voor de universitaire opleiding te zijn, mits die opleiding maar geheel van de kerken uitgaat.

Gold het hier nu slechts een zekere goedwilligheid jegens de broederen, zoo zou aan de vervulling van deze vriendelijke bede niets in den weg staan. Maar Ds. Diermanse weet te goed, dat achter deze terminologie wel degelijk een beginsel schuilt, en daarom aan dit verzoek niet kan worden voldaan.

De leuze: kerkelijke of niet-kerkelijke opleiding zou den strijd niet zuiver maken, maar vervalschen om tweeërlei oorzaak.

Vooreerst, omdat onzerzijds steeds is volgehouden, dat er onderscheid moet gemaakt worden tusschen de kerk als instituut en de kerk als organisme. Ook de Vrije Universiteit wortelt in het leven der Christelijke kerk als organisme, en een leuze waardoor de organische band, die tusschen het Christelijk Hooger Onderwijs en de Christelijke kerk bestaat, ontkend wordt, is daarom onjuist. En het woord *opleiding* èn het woord *kerk*, we ken hier beide even verwarrend. Zuiver genomen, is de tegenstelling deze: heeft God aan de geïnstitueerde kerk, d. w. z. aan het *ambt*, de roeping en taak opgedragen om de theologie als wetenschap te onderwijzen, òf behoort de theologie als wetenschap tot het gebied der Hoogeschool, die als vrije organisatie uit het leven der kerk opkomt?

En ten tweede deugt deze leuze niet, omdat daardoor aan het volk de indruk wordt gegeven, alsof de Vrije Universiteit van geen verband met of toezicht van de kerken op de theologische faculteit weten wil. Ds. Diermanse weet uitnemend goed, dat dit niet waar is. De roeping der geïnstitueerde kerk, om èn op het gehalte van het theologisch onderwijs wat de zuiverheid der leer betreft, èn op de opleiding harer a.s. dienaren toezicht te houden, is door de Vrije Universiteit in den laatsten tijd meermalen erkend. De tegenstelling is daarom ook in dit opzicht onjuist; zuiver geformuleerd zou ze moeten luiden: de eene partij wil een opleiding, die uitsluitend en geheel van de kerken uitgaat, terwijl de andere richting een zoodanig verband tusschen de school en de kerken wil, waardoor de kerken genoegzamen waarborg krijgen voor de zuiverheid der belijdenis en de doelmatigheid der opleiding.

Waarbij eindelijk nog komt, dat dit vraagstuk niet eerst nu en in onze kringen aan de orde is gekomen, maar een strijd van eeuwen achter zich heeft, en in dien strijd de woorden universitair en seminaristisch eenmaal burgerrecht hebben gekregen.

Uit de Pers.

Ds. Dijkstra geeft in zijn brieven naar de Zendingskerk van Antiochië weer wat onze naburen noemen een rondblik over het zendingsterrein:

Cet.! — Het is 1904. Een jaar is weer verdwenen in den oceaan der eeuwen. Een jaar dat veel zorgen gaf; zeker wel aan alle onze lezers; maar ik denk hier speciaal aan Zendingsdeputaten De Keucheniusschool zat ons dwars, we wilden zoo gaarne vooruit en wij durfden niet, omdat wij bang waren voor financieele ellende. Ik vroeg aan elken lezer één gulden, maar ik vroeg zeker niet op de rechte manier, ten minste slechts weinigen voldeden aan mijn verzoek. Toen vroeg ik aan de rijkeren elk een bankbiljet, en weer waren er enkelen, die aan dit verzoek voldeden. Deputaten besloten toen een extra collecte te vragen. Aan dit verzoek hebben voor zoover ik weet, op het oogenblik dat ik dit schrijf, 450 kerken voldaan en deze collecten hebben een som van ruim ƒ 11.000 opgebracht. Bovendien zijn er nog twee of drie meevallertjes. Ds. Westerhuis ontving ƒ 1000,— een legaat uit Velp bracht ƒ 3000, op de classis Dordrecht 2 nd een extra-bijdrage van ƒ 1000,—, samen ƒ 16000. Daar komt nog bij de ƒ 669,— die ik verzameld heb. Ik ben begonnen met te zeggen: wij moeten ƒ 20.0 0 hebben en nu is er bijna ƒ 17.000 bijeen. Prachtig! En waar vinden wij nu de laatste ƒ 3000—? Nog ƒ 2000, ben ik zeker van, al ben ik nog niet gemachtigd om te zeggen, waar het van daan komt. Ik kom dus nog ƒ 1300, te kort. Wie zorgt daar nu nog voor? — Gij zie, de Heere heeft onze zorgen zeer verlicht, ons gemoed zeer verruimd, maar wij hebben toch nog een klein steentje aan onze vleugels, opdat wij niet te hoog vliegen.

Onlangs schreef ik een stukje over de drie talen (Ds. A. zegt liever taalsoorten) op Java en over de kwestie of men in de hooge of lage taal behoort te preeken. Ik zei toen: »Spreekt hij tot zijn gelijke, of tot iemand die in enkele opzichten zijn meerdere is en in andere zijn mindere is, dan gebruikt hij *modjo*.' Dr. A. Kuyper Jr. kwam toen op het verrassend idee, dan moesten wij in die taal preeken. Niet in de hooge, niet in de lage, maar in de taal die men tot zijn gelijke spreekt. Toen ik dat las, dacht ik al dadelijk: dat loopt mis! Maar ik dacht ook: Ds. L. Adriaanse is in het land; die zal op dit puntje wel ingaan, want hij is, geloof ik, de eerste missionaris, die in het kromo gepreekt heeft. De volgende *Friesche Kerkbode* bracht dan ook al een vrij breed opgezet artikel. Voor mij was daarin nieuw de mededeeling, dat inlandsche helpers in het kromo en de Zendelingen (except de Ger.) in het ngoko preeken. Het laatste artikel van Ds. L. Adriaanse handelde over het preeken in het modjo, en dat werd natuurlijk gewezen van de hand.

Dat spijt mij eigenlijk, hoewel ik het verwacht had, want dat was nu net een voorstel in mijn geest. Als de eene kromo wil en de andere ngoko, dan wil ik er liefst tusschen d or.

Nu kwam Dr. A. Kuyper Jr. met een *bemiddelend* voorstel. Is het niet lammer, dat dit nu niet kan worden aangenomen? Maar ik vrees dat er geen hooger beroep is.

In verschillende bladen vond ik dezer dagen een merkwaardig bericht. Gij weet, dat ons idee *Kerkelijke Zending* een tijdlang met een zeker schouderophalen werd begroet. Hervormde en Lutherse broeders beweerden dat een Zendingsarbeid, die van een vereeniging van gelooviger uitging toch ook kerkelijke Zending was; als het maar stak nog meer dan een Zending van een georganiseerde kerk, want in de kerk waren vele dooie leden en de leden van de Zendingsvereeniging waren allen mannen en vrouwen, die toonden een warm hart te hebben voor de zaak des Heeren. Zij vormen, zoo redeneerde men, de eigenlijke kerk. Maar het kan verkeeren! Dat hebben wij al geruimen tijd gemerkt, en het volgende stukje doet dat ook weer blijken. Lees maar:

»Tengevolge van een besluit der classis Rotterdam van de Nederlandsche Hervormde Kerk, is door het classicaal bestuur eene commissie benoemd, die tot opdracht heeft, na te gaan, hoe er verband gelegd kan worden tusschen Kerk en Zending; of m. a. w. op welke wijze de Nederlandsche Hervormde Kerk zelve door middel harer classis de zaak der uitbreiding van het Koninkrijk Gods het best kan ter hand nemen.

Deze commissie heeft zich nu met een rondschrijven tot de kerkeraden der Hervormde gemeenten in de classis gewend, om te vernemen, of bij deze colleges instemming wordt gevonden met wat zij op het oog heeft, en of zij bereid zouden zijn, de aandacht hunner gemeenten op deze zaak te vestigen".

Ik ben wel benieuwd wat hiervan komen zal. Voetangels en klemmen liggen er wel in deze tuin.

Daar ontvang ik een fijn uitgevoerd boekje, uitgegeven te Londen ter gelegenheid van den zilveren geboortedag van de Medical Missionary Association, waar onze Dr. Scheurer zijn medische opleiding ontvangen heeft, en ook Dr. Esser. In een begeleidend schrijven worden die beide waardige mannen nog herdacht. Ik breng ook gaarne hulde aan die inrichting. De opleiding van Dr Scheurer moet wel een uitstekende geweest zijn; aan de vrucht kent men den boom.

Toch deden mij al die Engelsche portretten onaangenaam aan. Er zijn flinke gezichten bij. Maar ik heb moeite om kalm te blijven als ik een portret van een Engelschman zie. Ik gevoel dan een neiging in mij om te schelden: moordenaren! vertrappers van recht en waarheid! enz. En zoo mag ik toch niet; ik moet gelooven dat zij (ten minste de Godvreezenden onder hen) hebben gemeend Gode een dienst te doen, met de Boeren te onderwerpen. Maar o! het is zoo bitter! En het wordt alle dagen bitterder, als men nu nog dagelijks van de ellende leest, die er geleden wordt. Toch wil ik voor de Engelschen bidden: »Vader, vergeef het hun, want zij hebben niet geweten wat ze deden!" Zoo bad onze Heiland immers ook! En met die bede in het hart, dan kan ik ze ook nog weer de broederhand toesteken want er zijn in hun midden toch ook zeker velen, die het oprecht te doen is om de toekomst van het Koninkrijk Gods en die ook een afkeer hebben van alle onrechtvaardig vergoten bloed, dat ten hemel roept.

Een merkwaardig stukje vond ik in de *Salatiga-Berichten No.* 10. Zendeling Barth schrijft daar van een Javaanschen mantri goeroe (hoofdonderwijzer) van nog al hoogen stand, die zalig gestorven is. De familie wilde hem niet toelaten aan het ziekbed, maar br. Barth was zoo onbeleefd om toch tot hem door te dringen en toen werd hij met groote blijdschap door den zieke ontvangen. »Ik vond een geopend hart en blijdschap was op zijn gelaat te lezen, als hij Gods Woord hoorde of als ik met hem bad." Hij had het Evangelie gehoord van de Christenen te Blora en zoo was ook br. Barth met hem, in zijne gezonde dagen, in aanraking gekomen. Op het laatst van zijn leven, toen hij reeds bijna stervende was, voerde zijn familie hem nog weg naar Solo, om hem aan den invloed des Evangelies te onttrekken.

Zoo komt op Java ook langzamerhand de tijd dat wij de vraag zullen moeten behandelen, of een ongedoopte zalig kan worden. In Engelsch Indië is die vraag al lang aan de orde. Daar zijn honderden, die wel gelooven, maar die het niet geen middel te bewegen zijn tot dien grooten stap: *den Doop*. Het is gemakkelijk genoeg om er met een fraaischen slag zich af te maken, en te zeggen: Het Christendom van iemand, die de smaadheid van Christus niet wil dragen, is mij niets waard. En het is even gemakkelijk schouderophalend te vragen: Zou dan zoo'n beetje water iemand zalig maken? Maar het is niet gemakkelijk om de vraag te beantwoorden, zooals hij zich in de praktijk herhaaldelijk voordoet. Stelt u voor. Twee mannen, A en B zal ik ze noemen. A geeft om zijn familie en om zijne vrienden zoowat niets en laat zich zonder bezwaar doopen. Maar gij merkt niet veel diepte bij hem. B kan zich niet losrukken van vader of vrouw en kinderen, hij lijdt er bitter onder, hij bidt er dagelijks om tot den Heere; maar het offer is te groot. Wie van de twee is u het liefste? Bij wien merkt gij het meest van waarachtig Christelijk leven? Wien zegt gij in uw gemoed den hemel toe? Gelukkig, het oordeel is in de hand onzes Gods. Maar de vraag: kan een ongedoopte zalig worden? doet zich toch telkens weer voor. Jezus zegt: die geloofd zal hebben *en gedoopt zal zijn*.

Op ons Zendingsterrein is de vraag vermoedelijk nog niet urgent. Helaas!

Vaartwel!

Officieele Berichten.

Classis Meppel.

Op de vergadering dezer classis, gehouden 3 Febr. j.l., werd met algemeene stemmen tot den missionairen dienst des Woords toegelaten de heer D. K. Wielinga, theol. cand. te Kampen, door de kerk van Hoogeveen beroepen om uitgezonden te worden voor den missionairen dienst op het eiland Soemba.

Namens de classis:
A. VAN DIJK, *scriba*.

Hollandscheveld 6 Febr. 1904.

Kort verslag van de Vergadering der classe Zwolle, gehouden 4 Febr. 1904.

1. Ds. Zijp, naar toerbeurt praeses, opent de vergadering en benoemt Ds. Ploos van Amstel tot assessor en Ds. Elzinga tot scriba.

2. Alle kerken zijn vertegenwoordigd.

3. Benoemingen voor de verschillende functie's, volgens art. 9 van 't huishoudelijk reglement, worden gedaan.

4. De classe meent nog niet rijp te zijn voor de beantwoording der vragen van de circulaire der 5 deputaten, die door de synode van Arnhem benoemd zijn in zake art. XIII D. K. O., omdat dit stuk op de meeste kerkeraden nog niet is behandeld. Daarom besluit de vergadering, om deze circulaire aan de kerkeraden der kerken in de classe te zenden, om dan op de volgende vergadering te kunnen voldoen aan het verzoek der „5 deputaten," die daarom verzocht zullen worden den termijn van beantwoording te willen verlengen tot 15 Mei.

5. De mededeeling der classe Zierikzee, dat zij zich genoodzaakt heeft gezien, om Ds. G. W. H. Esselink, predikant te Zierikzee, voor onbepaalden tijd in zijne bediening te schorsen, wordt voor kennisgeving aangenomen.

6. De kerk van Zwolle wordt opgedragen, om Ds. de Bruin, missionair predikant op Soemba, thans met verlof hier te lande, te verzoeken in een der kerkgebouwen te Zwolle te willen optreden.

7. De kerk van Kampen deelt mede, dat zij voornemens is, het protest tegen de 2e collecte voor de Theol. Fac. der Vrije Universiteit, op de vorige classicale vergadering behandeld, door te zenden naar de e. k. Provinciale Synode.

8. De kerken van Blokzijl en Langeslag wordt advies gegeven in enkele zaken.

9. Als roepende kerk voor de volgende vergadering wordt aangewezen de kerk van Wilsum, terwijl Ds. Schoenmakers het praesidium zal hebben waar te nemen.

10. Ds. Schuurman sluit de vergadering met dankzegging.

Namens de classe,
M. ELZINGA.
h. t. Scriba.

Kort verslag van de vergadering der Classis Arnhem, gehouden den 27 Januari 1904.

1. Dr. Wielenga, bij toerbeurt praeses, opent de vergadering, laat zingen Ps. 100 : 2, leest Ps. 46 en gaat voor in gebed.

2. De Credentialen worden onderzocht; alle kerken zijn wettig vertegenwoordigd.

3. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

4. Ds. v. Schelven deelt mede gewaarschuwd te zijn voor zekeren v. D., voormalig voorganger eener vrije gemeente, die voorgeeft giften in te zamelen voor de kerk te Duisburg. Met het oog op den financieelen nood dier kerk zal de classis een circulaire zenden zoowel aan kerkeraden als aan particulieren.

5. Een missive van den kerkeraad uit Utrecht inzake de geopperde bezwaren tegen het accoord van samenwerking zal beantwoord worden. Een missive van de classis Zierikzee wordt voor kennisgeving aangenomen. Op een verzoek uit Vierssen (Duitschland) om tot de instructie der Geref. kerk aldaar over te gaan, zal geantwoord worden dat den broeders aldaar geraden wordt kerkelijke voeling met Duisburg te zoeken. Een schrijven aan br. Br. te Harscamp zal na onderzoek beantwoord worden.

Aangaande een circulaire van Deputaten voor de regeling der Emeriti enz. zal het oordeel der herbenoemden worden ingewonnen, waarna ze op een vervroegde classis zal worden behandeld.

6. De boeken der verschillende Deputaten worden nagezien en in orde bevonden.

7. Het rapport der Classikale Deputaten in zake den omslag voor Emeriti enz. zal met verdere toelichting doorgezonden worden naar de e. k. Prov. Synode met verzoek om een billijker verdeeling der financiele lasten.

8. De vacatuurbeurten worden aldus geregeld. Duisburg Ds. v. Schelven, Ds. Mulder, Ds. De Gooyer. Nijmegen Ds. De Gooyer, Ds. Notten, Ds. Goudappel. Ruhrort Ds. Goudappel. Westervoort Ds. Hoekstra, Ds. v. d. Sluys, Ds. De Jong. Zetten Ds. De Jong, Dr. Wielinga, Ds. Mulder.

9. Bij de rondvraag naar art. 41 D. K. worden adviezen gegeven.

10. De e. k. classikale vergadering zal samen komen 6 April.

11. Na psalmgezang en dankgebed wordt de vergadering door Ds. Mulder gesloten.

Namens de Classis,
W. MULDER, *h. t. Scriba.*

1854 16 Juni 1904.
Een halve eeuwfeest onzer Theol. School.

Binnen eenige maanden zal onze Theologische School op een vijftig jarig bestaan mogen terugzien, waarin de bewijzen van de goede gunst des Heeren onzes Gods vele over haar waren. Wat in haar eerst aan de Chr. Geref. Kerk, daarna aan alle Gereformeerde Kerken in deze landen niet alleen, maar ook daar buiten gegeven is, weet ieder lid, die in de geschiedenis der Kerken geen onbekende is.

De hernieuwde opbloei van het gereformeerde leven in ons vaderland is voor een niet gering gedeelte vrucht van de Theologische School. In zwakheid begonnen, is ze geworden tot een heerlijke planting, waar nu reeds 500 mannen hunne opleiding mochten ontvangen, die, ieder naar de eigenaardigheid der hem geschonken krachten en gaven, mede gearbeid hebben aan den opbouw van het heerlijke Godsgebouw, waarvan Christus Jezus werkmeester èn fundament, hoeksteen èn kroon is.

Waar nu zulk een feest aan ons gereformeerde volk is geschonken, een feest tot herdenking van de groote zegeningen en weldaden des Heeren onzes Gods — daar kan het niet anders of we moeten er ons toe opgewekt gevoelen om onze dankbaarheid niet slechts in woorden te uiten, maar ook in daden om te zetten.

Vandaar dat na eene vergadering met een aantal broeders uit de onderscheidene provinciën, de drie eerstondergeteekenden zijn opgetreden als algemeen comité, bijgestaan door de mede ondergeteekende provinciale gedelegeerden, die aan het hoofd staan hunner eigen provincie. Het doel hiervan is: ieder lid der gemeente als zoodanig in staat te stellen eene teestgave af te zonderen door te teekenen op lijsten, welke door verschillende broeders zullen worden aangeboden.

Op deze wijze kan dan een zekere som worden bijeengebracht, welke op den daartoe vastgestelden dag aan het College van Hoogleeraren der Theologische School zal worden overhandigd. Zoodoende kan dit in staat worden gesteld jongelingen, die daarvoor in de termen vallen, in hunne studiën te ondersteunen. En juist daaraan is ruim een behoefte! Telkens toch komen er aanvragen in, die noode worden afgewezen. Het halve-eeuwfeest onzer Theologische School zij ons dan een nieuwe prikkel om daartoe mee te werken.

Laat ons aanhouden in den gebede, opdat onze Hemelsche Vader de mannen, die aan onze School arbeiden, bekwame en bekrachtige door zijnen Heiligen Geest; maar laat ons dan ook door onze feestgave 16 Juni a.s. tot een heerlijken feestdag maken.

Het algemeen comité:
Ds. J. H. DONNER, te *Nieuwdorp*.
Ds. N. Y. VAN GOOR, te *Halfweg*.
Ds. A. NOORDZIJ, te *Kampen*.

De Provinciale gedelegeerden: Ds. B. van der Wert te Grootegast, Ds. A. Doorn te Franeker, Ds. J. Bakker te Emmen, Ds. L. Smilde te Ommen, Dr. G. Keizer te Tiel, Ds. J. Koppe te Buinchoten, Ds. H. Buurman te Amstelveen, Ds. H. Kouwenhoven Dzn. te Leiden, Ds. R. J. van der Veen te Goes, Ds. N. G. Kapteyn te Werkendam.

Buitenland.

Frankrijk. De zaak van den Abt Loisy.

In dit blad deelden wij mede, hoe onder Roomsche Godgeleerden, voornamelijk in Frankrijk, de zoogenaamde nieuwere critiek over de Heilige Schrift gevolgd wordt. Een dergenen die het verst in deze gingen, is de abt Loisy, die in zijn werken: de Godsdienst van Israël; het Evangelie der kerk; Evangelische studiën; het vierde Evangelie, zeer bedenkelijke dingen verkondigd had. De kardinaal aartsbisschop van Parijs achtte het optreden van den abt verderfelijk en daarom trok hij naar Rome om zijn invloed bij het Hoog gerechtshof der Heilige Officie te laten gelden, teneinde gedaan te krijgen dat de werken van Loisy op den Index, of op de lijst der verboden boeken zouden geplaatst worden.

Onder den vorigen paus had Loisy machtige vrienden op het Vaticaan, zoodat toen niet kon verkregen worden dat men openlijk tegen hem optrad. De tegenwoordige paus heeft zijn volle goedkeuring gehecht aan het besluit van het Hoog gerechtshof der Heilige Officie, zooals bleek uit een schrijven van den Staatssecretaris van den paus, kardinaal Merry del Val, aan den Aartsbisschop van Parijs. Wij achten het een verblijdend teeken, dat de tegenwoordige paus met bealistheid optreedt om te toonen, dat Rome geen heil maar verwoesting wacht van de hedendaagsche bedillers der Heilige Schrift.

Maar hoe houdt zich de veroordeelde abt onder dit alles, zal men vragen? In een interview heeft hij verklaard, dat hij alles verwerpt wat te Rome als dwaling verworpen wordt, echter met dien verstande, dat hij niet erkent dat de veroordeelde dwalingen in zijn werken aangetroffen worden. „Ik ben bereid, zoo sprak Loisy, om elke dwaling terug te nemen welke anderen uit mijn boek mochten afleiden, door zich zelven in hunne verklaring op een standpunt te plaatsen verschillend van dat, hetwelk ik innam, toen ik het boek schreef." Toen hem echter nader gevraagd werd, of hij ook wilde terugtrekken indien werd veroordeeld, wat hij werkelijk in zijn boek had geleerd, gaf hij ten antwoord: „In dat geval zal ik mijn geweten raadplegen en doen wat dat van mij eischt?"

Inderdaad heeft Loisy zich willen onderwerpen aan de uitspraak van het lichaam, dat de uitgekomen boeken moet keuren. Doch de Fransche abt deed dit onder voorbehoud, dat hij in zijn meening als geschiedschrijver vrij zou zijn. Nog voordat dit bericht per telegraaf bekend werd, ontving de *Kölnische Zeitung* uit Parijs eene mededeeling, die deed vermoeden dat de abt zich eigenlijk niet zou onderwerpen. In de Fransche pers had men reeds stemmen vernomen, die het uitspraken, dat het schrijven van Loisy aan den aartsbisschop van Parijs waarbij hij zich onderwierp aan de uitspraak der Heilige Officie, ot aan de Inquisitie, niets anders was dan een bloote kennisgeving, dat hij van het oordeel der Inquisitie had kennis genomen.

In zijn antwoord aan den aartsbisschop beloofde Loisy dat hij ook de Inquisitie zou antwoorden. In dat antwoord heeft volgens de mededeeling der *Kölnische Zeitung* de abt verklaard, dat hij als priester het oordeel der Inquisitie met hoogachting aanzag, maar als historicus voor de wetenschappelijke uitkomsten voor zijn critische arbeid en methode zijn voorbehoud maakte, al gaf hij toe, dat ook de wetenschap dwalen kan.

Wij kunnen begrijpen, dat dit antwoord te Rome niet is aangenomen. Het maken van een onderscheid tusschen den priester en den man van wetenschap gaat niet aan, en werd daarom terecht door de Roomsche Curie verworpen. Of de Fransche abt ten slotte het hoofd in den schoot leggen zal?

In Duitschland redden de Roomsche voorstanders der hedendaagsche schrifteritiek als Schell zich op een andere manier uit de verlegenheid, wanneer zij door een uitspraak der Heilige Officie in hunne leeringen veroordeeld worden. Zij laten verkondigen, dat het oordeel eener congregatie, ook al is het door den paus bevestigd, niet onfeilbaar is. Daarom heeft het geen kracht om de conscientie te binden, en is men niet verplicht het in zijn binnenste toe te stemmen. Derwege voegt het zich uitwendig er aan te onderwerpen en een eerbiedig stilzwijgen in acht te nemen.

Zal het noodig zijn, dat de paus eene nadere verklaring hoe de Roomsche kerk over de Heilige Schrift denkt, „ex cathedra", geeft? Te recht maakt men in Roomsche kringen onderscheid tusschen hetgeen de paus als opperste herder der kerk over verschillende vraagstukken meent te moeten verklaren, en hetgeen de paus van uit zijn Heiligen stoel omtrent de leerstukken decreteert. Alleen de laatste uitspraken zijn door de leden der Roomsche kerk voor „onfeilbaar" te houden.

Of zouden de Roomsche critici door hetgeen de jongste onderzoekingen in het Oosten aan het licht brachten, tot bezinning komen?

In Engeland is het reeds voorgekomen, dat een voorstander der Schriftcritiek, gelijk die door de school van Kuenen en Wellhausen wordt voorgestaan, het standpunt dat hij innam, heeft verlaten.

WINCKEL.

Voor Kinderen.

OOST EN WEST.

IX.

EEN BLIK IN 'T ROND.

Eer we verder gaan zal het noodig zijn, tot recht verstand van hetgeen volgen moet, eens te zien, hoe het er destijds in het westen van Europa uitzag.

In ons vaderland stond aan het hoofd der zaken de stadhouder prins Willem III, die toen een 40 jaar oud was. Hij was het die op 22 jarigen leeftijd, ons land met Gods hulp gered had, toen de Franschen, Munsterschen en Keulsche benden, Nederland van drie zijden bestookten, terwijl Engeland ons ter zee trachtte te smaken. Hij was het ook, die 6 jaar lang den oorlog tegen Frankrijk leidde, tot die met een eervollen vrede sloot.

Zwak van lichaam was hij sterk van geest. Hij ontzag zich zelf nooit, was voor niets bevreesd, en hoewel geen dag recht gezond, was hij een jager en krijgsheld en daarbij een uiterst schrander en ervaren staatsman. Dit had zeker in der tijd Jan de Wit reeds bespeurd, die voor niets zoozeer vreesde, als dat de prinsen van Oranje weer stadhouders zouden worden. Toch was het geschied, en de zoo schrandere knaap van weleer toonde nu als man, hoe goed het hem geweest was het juk in zijn jeugd te dragen.

Thans echter droeg hij geen juk maar een kroon, ja zelfs twee: een als prins en een als koning, koning van Engeland.

Hoe hij tot dit laatste kwam moeten we vooral weten.

Willem III was gehuwd met een vrouw die Maria heette, de dochter van Jacobus II, koning van Engeland.

Deze Jacobus nu was een vorst, die bestemd